

devamla temizlik kurallarının gereğinden, çalışma yöntemi ve zihni geliştirme yöntemlerinden, sonra bazı gerekli tabiat bilgisi ve özellikle adab-ı muâşeretten söz edilmektedir (3). Örneğin dokuzuncu derste: ey oğul ta'am anında su iç, ta'amdanda sonra iki veya üç saat kadar su içme (sh. 24) veya daha ilerde temel sağlık öğütleri arasında; frengi illetinden söz edip "frengiden küçük dili ve başka uzuvları düşenler olduğunu.." söyler (sh. 75) Kuşkusuz doğru davranmak, saygı sevgi ve yalan söylememek gibi klasik ahlak dersi öğütleri de yer alır.

Meclis-i Kebir-i Maarif Üyelerinden *Konstantinîdî* efendinin 1288 Dersaadet (1871) baskısı "Müntehabat-ı Asar-ı Osmanîyye" başlıklı derlemesi ise, başlıktan da anlaşılacağı üzere bir metin derlemesidir ve bizde çocuk ve gençlik edebiyatı alanındaki antolojilerin bilinen ilk örneklerinden sayılmalıdır (4). Gençlere tarih ve edebiyattan bazı metinler, çocukları okumaya alıştırmak için bazı fable (kıssa)lar ve nihayet daha yetişkin gençler için bazı güzel yazı örnekleri sunulmaktadır. 300 sahifelik bu eser böylece mektub örneğinden, bazı vecize ve kıssa ve rivayete kadar, geniş bir alandan yapılan kısa seçmeleri içerir. Örneğin Ardından Osman Hamdî'den; Arı ile Sinek, İki Tilki, Kurd ile Kuzu, Arslan Yavruları gibi fable'lar, sonra Münîf efendiden "bir feylesof ile bir maliye nazırının muhaveresi" gibi eski nasihatnamelerden derlendiğine ve uyarıldığına kuşku olmayan hikâyeler, Edhem paşanın yukarıda sözünü ettiğimiz eserinden bazı alıntılar, ünlü Cevdet paşadan "devlet-i aliyyenin kuvve-i bahriyyesi" gibi parçaların yanında, ilginç bir örnek olarak Safvet paşa'nın "Darülfünun-u -Osmanî'nin küşadında irad olunan nutuk"u Takvim-i Ve-kâyi denen resmi gazeteden aynen alınmıştır (sh. 115). Sonra Kâmil paşanın Midhat paşaya mektubu (tabii kitabın basım yılı 1871), sonra Yakovaki Argiropulo'nun "Katerina tarihi"nden bir alıntı, gene Cevdet paşa tarihinden alıntılar, Kâmil paşa'nın Telemak tercümesinden "bir memleketin usuf-ü imarı" başlıklı bir bölüm, İbrahim Hakkı'nın "Maarifetname"sinden iki bölüm, Naîma tarihinden bir bölüm ve birkaç asıra dağılan Osmanlı şairlerinden gazel örnekleri, yer alır.

Esasen Tanzimat sıralarında ve sonraları çocuklara yönelik bir yazarlık ve şairlik ortaya çıkmamış değildir. Mesela Fevzi'nin "Tahfel'ul Uşşak" adlı manzum risalesi çocuklara lisan öğretmeği, hem de Rumca öğretmeği amaçlar:

"nam-ı Hudadır Teos, ademe de antropos
Dervişe der asketis, evliya adı ayos"

veya Yusuf Halis'in Fransızca için "Miftah-ı lisan"ındarı:

Allah diyö, gökler siyö,

Yer terr, komanse ibtida.. gibi deyişler...

Gerçi bu dönemde bu gibi eserleri çocuk mu yoksa yetişkinler mi okuyordu, ayırdetmek zordur. Fakat her halükârda 19. yüzyıl değişen ve değişik dünyalar arayan bir insanın çağıydı. Nitekim muhafazakâr kanatta yer alan, fakat 19. yüzyılın en ilginç düşünürlerinden (bizim ülkemizde) *Ahmed Midhat efendinin* "Ana Babanın evlad üzerinde hukuk ve vezaifi" ile "Çocuk" adlı iki risalesi dönemin ilginç iki eseridir. Çocuğun eğitimi üzerinde kısmen Batı literatüründen kısmen kendi gözlemlerinden yola çıkan bu eserde mesela Ahmet Midhat çocuğun yabancı dil eğitimi üzerinde durur ve şöyle der (5); Çocuk çok şey öğrenebilir ve Beyoğlundaki Rumların iki dili birden öğrenip büyüdüğünü ve Avrupada okullarda öğrenilen yabancı dili örneğin kozmopolit bir semt olan Beyoğlundaki Ermeni çocukları tarafından Rumca, Osmanlıca ve Ermenice olmak üzere üçünün birden öğrenildiğini söyler. Bu risale kuşkusuz 19. yüzyıl Osmanlı aydınının pedagoji anlayışı yönünden önemlidir.

İmparatorlukta İlköğretim reformunu başlatan ve başarıya ulaştıran etnik unsur

Türk değildi. Bu alanda Avrupaî Osmanî denen kıtanın ulusları hatta, Suriye ve Lübnan daha öndeydi. Örneğin, Bulgar maarifinin ilerlemesi ve başarıları 19. yüzyılda ve ikinci Meşrutiyet dönemi boyunca daima Türk aydınlarının dikkat ve kıskançlığını çekmiştir. Bu nedenle diğer Balkan uluslarının çocuk edebiyatları ile birlikte, 19. yüzyılın Türk çocuk edebiyatını karşılaştırarak yapılacak incelemelere gerek vardır.

İkinci Meşrutiyetten sonra ilk anaokulu, kurulduğu gibi (Satı bey el Husri) çocuklarla ilgili edebiyat tercüme ve telif olarak arttı. Bu arada çocuklara yönelik süreli yayınların da çoğaldığı görülür. *Çocuk Bahçesi* (2. Meşrutiyetten önce çıkmaya başladı) *Çocuk Dostu*, *Çocuk Dünyası*, *Çocuklara Mahsus Gazete* (eldeki ilk sayı 1896 yılına ait) *Ahmet Midhat efendî'nin* çıkardığı *Çocuklara Rehber*, *Mehmed Şemseddin'in* çıkardığı *Çocuklara Talim* gibi süreli organlar bunlardandır. Bu gazetelerde içerik birbirine pek benzer ve galiba o günden bu güne de pek değişmemiştir. Mesela "enteresan malûmat" denen bir pasajda; dünyanın en eski ahşab binası nerde veya en uzun yılanlar nerde bulunur gibisinden notlar, veya diyaloglar tarzında tabiat bilgisi görülür. Örneğin *Çocuk Bahçesi* adlı organ daha çok gençlere hitab ediyor gibidir. Arasına genç kadınlara veya genç erkeklerle değgin konular geçmekte, hatta *Çocuklara Mahsus Gazetede* de; hanımlara mahsus terzihaneden bahsedilmektedir. Bu gibi yayınların imparatorluk dışında Türkçe konuşulan Romanya, Bulgaristan gibi ülkelerde de izlendiği, derginin başındaki "memâlik-i ecnebiyye için abone bedeli on frank" notundan anlaşılmalıdır. İkinci Meşrutiyet dönemi çocuk dergilerinin içerik analizi ayrı bir geniş makalenin konusu olacak kadar ilginçtir ve eğitim tarihimiz için bilinmesi gereklidir.

Burada konuyu kapatırken 1940'larda Ankara Üniversitesi ve Ankara aydınları çevresinde çocuk edebiyatına yönelik bilimsel derleme ve çevirilerin kısa bir zaman sonra politik baskı ortamıyla birlikte kesintiye uğradığını belirtmek gerekir. *P.N.Boratav'ın* aldığı masallar halen ulaşılamayan ve izlenemeyen örnekler olarak kalmıştır.

NOTLAR

- Northbert Elias, *The History of Manners -the civilizing process*, vol.I Pantheon- New York 1978 sh. 70 vd.
- Agnes Heller, *Renaissance Man*; trans; R. Allen Schocken- New York 1981
- (1) Philippe Ariès, *Centuries of Childhood*, trans R. Baldick, Vintage- New York 1962, sh.95 vd..
- (2) Cemil Meriç, "Çocuk Edebiyatı" Kültürden İrfana, İstanbul 1986, sh. 307-323
- (3) İ. Edhem paşa, *Terbiye ve Talim-i Adab ve Nesayih'ul etfal*, Dersaadet 1285 hicri H. Raşid Öymen'in bu konudaki makalesi DTCF Araştırma dergisi C III, ve daha önce aynı dergide Sunuhi Sonar'ın, C II s. 146'da bir makalesi vardır.
- (4) Konstantinîdî, Meclis-i Kebir-îmaarif azasından *Müntehabat-ı Asar-ı Osmanîyye*, Dersaadet 1288
- (5) Ahmed Midhat, *Ana Babanın evlad üzerindeki hukuk ve vezaifi*, İstanbul 1317, sh. 72-74 ve *Çocuk-melekât-ı uzviyye ve ruhiyyesi*, Dersaadet 1317